

Lucius Annaeus Seneca, "Om vrede. Om mildhed. Om sindsro" oversat af Villy Sørensen. Nordisk Bog Center A/S, Haslev, 1999.

fra Villy Sørensens Indledning:

Stoicismen var ikke blot en filosofisk teori, men først og fremmest en moralsk praksis. „Dyd er viden“ hed det jo hos Sokrates og Platon, d.v.s. kun den erkendelse, der omsættes i (moralisk) handling, er sand erkendelse, – det andet er kun ord. Det kunne der være grund til at fremhæve i Rom, hvor uddannelsen især sigtede mod talefærdighed, og hvor man – med Senecas ord – lærte at tale, ikke at leve, og lærte for skolen og ikke for livet. Naturligvis kan kun den, der formår at praktisere sin erkendelse, helt være sig selv, hvad der i stoisk sprogbrug hedder at være viis. Det blev blandt stoikere diskuteret om den fuldkomne vismand

nogensinde havde eksisteret som andet end et ideal at stræbe efter; Seneca mente det og nævnte altid Cato (den Yngre) som eksempel, men det er værd at huske, at når han skriver om, hvad den vise gør, foreskriver han dermed, hvad det er viist, d.v.s. moralsk rigtigt at gøre. Det er ikke en intellektuel men en moralsk opgave at blive viis, og selv om det er den sværeste af alle opgaver, er det dog langt mere besværligt at være en tåbe, thi det er tåbeligt at have sine egne kræfter imod sig og viist at disponere over dem. Det siger sig selv, at den der har én vilje, kun kan ville ét, det gode, – den, der bevæger sig i flere retninger, bevæger ikke sig selv, men trækkes hid og did af sine egne affekter. Hvad stoikerne kaldte „tåbeligt“, ville vi i vor mere psykologiske terminologi kalde „neurotisk“: Senecas psykologi er aldrig objektiv eller „værdifri“, men altid moralsk og ofte forkydende, men hans indrømmelse af ikke selv at være viis, og hans erkendelse af at vi alle er – eller i det mindste har været – tåber, forhindrede ham i at blive fordømmende. Dømmesyge bunder i forurettelse, som kun tåben i sin selvhævdelse ligger under for, – kun den vise er den rette til at dømme, og han føler ingen trang til det.

Blandt alle de usalige affekter er *vreden*, der af Seneca defineres som hævnlyst, den usaligste; det er den, der volder mest ondt, og som først og fremmest bør beherskes, og den forebygger man bedst, hvis man slet ikke lader sig krænke og slet ikke vil vide af, at der er gjort én uret. På Senecas tid var de tider, da ret simpelt hen var hævnret og blodhævn en pligt, ikke så fjerne; der var i Rom en lang tradition for selvtægt (som var medvirkende årsag til borgerkrigene og republikkens undergang), og romerne havde stadig let ved at føle deres ære trådt for nær og havde en mani for at føre processer. Seneca begyndte, på kejser Tiberius' tid, sin karriere som retstaler; ingen af hans taler er bevaret, men i flere af sine skrifter er han en myndig fortaler for en human ret og for milde straffe, der ikke søger gengældelse, men forebyggelse. Ligesom Jesus opfordrede til at vende den anden kind til, talte Seneca imod den primitive gengældelsens lov, der kræver hævn over hævn over hævn o.s.v. og gør enhver human samfundsdannelse umulig. Det er nødvendigt for samfundets opretholdelse, at den enkelte overlader hævnen til samfundet, men det er desto mere nødvendigt, at samfundets højeste myndighedsperson ikke selv er plaget af hævnlyster; Tiberius blev på sine gamle dage et uhyggeligt eksempel på det. Hans sygelige

mistænksomhed gjorde det til et indbringende erhverv at anklage medborgere for majestætsfornærmelse; der var ingen offentlig anklager i Rom, enhver kunne føre sig frem som anklager og benytte majestætsfornærmelse som påskud for den private hævnlyst, og senatet, der dømte i disse sager, frygtede at fornærme majestæten, hvis det ikke dømte de anklagede. Det var ikke blot den stoiske dogmatik, men især den romerske politik der fik Seneca til at angribe vreden, hævnlysten som den særligt fyrstelige last, og berømme mildheden som den særligt fyrstelige dyd; hans skrifter „Om vrede“ og „Om mildhed“ var ikke blot moral-psykologiske afhandlinger, men aktuelle politiske manifestationer; „Om vrede“ blev sandsynligvis publiceret i 41, Caligulas dødsår, og skrevet under indtryk af hans liv. „Om mildhed“ blev skrevet til Nero kort tid efter hans tronbestigelse i 54.

Caligula – eller rettere : Gajus Cæsar – var i 37, da han efterfulgte Tiberius, blevet hilst som befrier, men viste sig snart som herskervilkårligheden og uberegneligheden i person. Seneca pådrog sig hans vrede, efter sigende fordi han førte en sag godt for senatet; Caligula anså nemlig sig selv for den eneste store taler i Rom, og alle Roms kendte talere var i livsfare. Seneca undgik kun døden, fordi kejseren lod sig overbevise om, at han var så tuberkuløs og astmatisk, at han alligevel var døden nær. Caligula faldt i 41 som offer for en sammensværgelse – og som eksempel på *den* stoiske tese, at tyrannens magt er svag, hvor stor den end er, fordi grusomhed avler grusomhed. Seneca skriver ikke rent ud, at folket har ret til at afsætte en tyrann (dette blev siden forfægtet som en naturret), men han skriver flere steder, at det *vil* gøre det, når det er blevet tyranniseret længe nok. En mislykket sammensværgelse et par år i forvejen havde flere intellektuelle og sandsynligvis også Seneca været impliceret i; i hvert fald trådte han, skønt borgerlig, i forbindelse med sammensværgelsens hoveddamer, Caligulas søstre, Agrippina og Julia, der begge blev forvist da sammensværgelsen blev afsløret; det var sikkert også på det tidspunkt, Seneca var i livsfare.

Da Claudius havde fulgt Caligula på tronen, blev Agrippina og Julia kaldt tilbage, men snart efter blev Julia atter anklaget, bl.a. for at stå i usædeligt forhold til Seneca, og de blev begge forvist, Seneca til Corsica. Naturligvis var usædeligheden kun et påskud og motivet politisk, selv om det ikke er ganske klart, hvad de kejserlige havde at frygte af Seneca; derimod er det

åbenbart, at Claudius' hustru Messalina frygtede Caligulas målbevidste søstre, forsåvidt med rette som det siden, i 49, lykkedes Agrippina at erobre Claudius og kejserindeværdigheden. En af hendes første handlinger i denne egenskab var at kalde Seneca tilbage fra eksilet og gøre ham til opdrager for sin søn, den siden så berygtede, men dengang folkekære og håbefulde tolvårige Nero.

Historien har lagt sin ironi i at skriftet *om mildhed*, og især om fyrstens mildhed, er rettet til Nero, og at Seneca, en af de store humanister, var lærer for Nero, en af de store tyranner. Nogle har villet se lutter smiger og hykleri i skriftet (der i øvrigt kun er fragmentarisk overleveret) – og har set bort fra, at Nero begyndte ganske anderledes, end han sluttede. Hans første fem regeringsår, fra 54 til 59, de år da Seneca havde afgørende indflydelse, fremhæves af de gamle historikere som en god periode og af kejser Trajan endda som rigets bedste. Enten forandrede Nero sig efterhånden til det værre, eller det lykkedes en tid lang Seneca og hans kejserlige med-opdrager, garderpræfekten Burrus, at holde det værste i ham nede og det bedste i ham oppe. Seneca var så ivrig efter at fastholde Neros milde ord og handlinger på papiret og advarede ham så indtrængende mod grusomhed, at han kan formodes at have anet, at det var en – Nero han skrev til. Det blev siden et „realpolitisk“ dogme, at politik og moral ikke har noget med hinanden at gøre. De romerske kejsers hidtidige historie tydede på noget andet, og Neros senere historie gjorde det også: den opstand, der i 68 kostede ham magten og livet, var ikke en social opstand mod kejserdømmet, men en militær opstand mod kejserens person. Det var ikke grebet ud af luften, når Seneca sammenlignede samfundet med et legeme og kejseren med dets hoved, – folket oplevede umiddelbart en sammenhæng mellem rigets og kejserens habitus og opfattede alle sære tildragelser som varsler om, hvad der ville tilstøde kejserhuset. Kejseren fik æren for alt godt og ansvaret for alt ondt; der gjaldt for den største i samfundet et ubarmhjertigt enten-eller: han blev enten anset for noget mere end et menneske eller for et umenneske. Augustus, der havde skabt den romerske fred efter et århundredes borgerkrige, blev omfattet med ærefrygt af det store flertal; kejserinstitutionen stod ikke mere til diskussion, det var åbenbart, at riget behøvede én vilje for at hænge sammen. Men Augustus' efterfølgere og især Caligula havde vist, hvor stor risiko der var forbundet med den

uindskrænkede magt, som kejseren reelt, omend ikke formelt, besad. Augustus havde altid skjult sin reelle magt bag de republikanske formaliteter og hævdede, at han ikke havde større magt, men kun større myndighed end andre, men Seneca nævner i begyndelsen af sit skrift til Nero magtens realiteter ved deres rette navne: kejserens magt lod sig kun begrænse af hans selvbeherskelse og kunne kun berøves ham med vold og magt; det første var nødvendigt, hvis det sidste skulle undgås.

Nero havde i sin tiltrædelsestale i senatet, der også var skrevet af Seneca, bedyret, at han ville vende tilbage til Augustus' politiske principper og undgå sine forgængeres vilkårlighed. „Om mildhed“ er det ideologiske modstykke til den politiske programtale. Også her nævnes Augustus som forbillede, men Nero havde til forskel fra Augustus ikke måttet kæmpe for sin magt og havde, som han selv fremhævede i sin senatstale, ikke bragt hævnlyster med på tronen. Han kunne begynde, hvor Augustus endte og realisere den „guldalder“, som Augustus havde bebudet og som hans efterfølgere atter havde gjort til jernalder. Det forudsatte rigtignok, at han lagde bånd på sig selv, som han ikke lagde på sine undersåtter, og at han tog den uret, der overgik andre, alvorligere end majestætsfornærmelser. Det stoiske herskerideal, som Jesus citeres for i evangelierne: at den som vil være stor blandt jer skal være jeres tjener, og at den som vil være størst blandt jer skal være jeres træl, havde en snes år i forvejen fået sin udførligste udformning i Senecas skrift „Om mildhed“ til den attenårige kejser Nero!

Men Nero endte ikke som han begyndte. I 59 lod han sin mor myrde; Seneca måtte gøre gode miner til slet spil, og da han havde tjent Nero som modvægt mod den herskesyge Agrippina, var hans stilling også af den grund rokket. Seneca stod i det klassiske politiske dilemma: hvor langt kunne han tillade sig at gå for at få det bedst mulige ud af en forværret situation? Endnu i tre år lykkedes det at få det bedst mulige ud af den, men i 62 døde Burrus, og Seneca bad derefter om sin afsked – og tog den, selv om Nero på det elskværdigste nægtede ham den. „Om sindsro“ er skrevet i den periode, da Seneca måtte spørge sig selv, om ikke han kunne gøre større gavn som forfatter end som minister – og i øvrigt igen brugte mere tid på sit forfatterskab.

„Om sindsro“ rummer diagnose og midler til helbredelse af den „eksistentielle“ syge ikke at være sig selv, men at trækkes i flere retninger

på én gang. Den meget (selv) – ironiske karakteristik af sygdommen er lagt i munden på Senecas yngre ven og slægtning Serenus, der pudsigt nok betegner den med det samme ord, *nausea*, søsyge, som Sartre brugte om *sin* eksistentielle kvalme i „La nausée“. Her er en ypperlig analyse af den også i vor tid kroniske utilfredshed hos dem, der har nok, men som ikke kan få nok, og som skuffes, hvad enten de ikke opnår, hvad de ønsker, eller de virkelig opnår det, thi i så fald var det alligevel ikke det, de ville, og så beklager de ikke at have villet noget forkert, men at have villet det forgæves, *frustra voluisse*, skriver Seneca med det ord, der er den gamle kerne i det moderne ord frustration.

Det politiske er kun ét af de områder, hvorpå Serenus – der selv havde en stor stilling som præfekt for vægterkorpset i Rom – stræbte i to retninger, men konflikten mellem (politisk) engagement og „otium“ bliver snart hovedsagen. At det var Senecas egen sag er der ikke tvivl om. Det er højst påfaldende, at en af de første i staten kan – omend nok så hypotetisk – drøfte „hvad man bør gøre i en tid, hvor der ikke er meget at stille op med staten“ – og betone, at man kan have andre grunde til at stå fast på en udsat post end simpel magtlyst. Man skal ikke identificere sig med sin stilling, men heller ikke uden videre flygte fra den, men man kan i givet fald kræve mere tid til sig selv og sine studier: „man skal ikke afvente, at omstændighederne stiller en frit, men selv vide at frigøre sig fra dem.“

Seneca adresserede endnu et skrift til Serenus, „Om otium“, der i denne sammenhæng nærmest betyder frihed for statstjeneste. Han slutter sig nu til den opfattelse, som han i „Om sindsro“ citerede filosofen Athenodorus for og tog afstand fra: det er naturligvis ideelt, at de vise bekymrer sig om statens sager, men omstændighederne kan være så lidet ideelle, at det er spildt møje. Ganske vist opfordrede de stoiske autoriteter, Zenon og Chrysippos, til at engagere sig i det offentlige liv, men de gjorde det ikke selv, og de gavnede også verden mere med deres skrifter end med eventuelle lovforslag. Seneca mente nok, at det samme gjaldt for ham selv; hans store produktivitet i hans sidste tre leveår viser, hvor meget der var blevet dæmmet op, mens han havde forsøgt at styre Nero og Rom. Han vidste, at han havde knap tid, og den livsfare han svævede i stimulerede hans meddelelsestrang – indtil Nero i 65 befalede ham at gøre en ende på sit liv, hvad han så gjorde med stoisk ro.